

Kur'ân-ı Kerim'de Harf-i Cerlerin Hazfi

Mehmet Nafi ARSLAN

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Bölümü
ORCID: 0000-0003-4507-9499
E-mail: m.nafiarslan@siirt.edu.tr
ROR ID: 05ptwtz25

Faruk POLAT

Doktora Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı Bölümü
ORCID: 0000-0001-5271-8549
E-mail: pltfarukplt@gmail.com
ROR ID: 05ptwtz25

Öz

Harf-i cerler, cümle öğelerini birbirine bağlayan, detaylı anlamları özlü bir şekilde sunan ve dili zenginleştiren kelimelerdir. Bu nedenle, dilcilerin ve gramercilerin ilgisini çekmiş ve haklarında birçok araştırma yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki harf-i cerler konusu da çeşitli çalışmalarda farklı yönleriyle ele alınmış olmakla birlikte bu edatların hazfedilmesi olgusu üzerinde yeterince durulmamıştır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de harf-i cerlerin hazfi konusuna odaklanan müstakil bir çalışma, Arapça ve Türkçe literatürde tespit edilememiştir. Mevcut çalışmaların bu konuyu kapsamlı bir şekilde ele almadığı görülmektedir. Bu eksiklikten hareketle çalışmamız, Arapça dilbilgisinde önemli bir yere sahip olan harf-i cerlerin Kur'an-ı Kerim'de hazfedilmesini konu almaktadır. Çalışmamızda, öncelikle harf-i cerler kavramsal olarak ele alınmış, sayıları, çeşitleri ve harf-i cerlerin hazfinin kısımları hakkında bilgi verilmiştir. Ardından, Kur'an-ı Kerim'de kıyasî (kurallı) ve semaî (kuralsız) olarak harf-i cerlerin hazfedildiği yerler tespit edilerek örneklendirilmiştir. Araştırma sonucunda, Kur'an-ı Kerim'de yedi harf-i cerin (إلى, الباء, على, عن, في, من, اللام) hem kıyasî hem de semaî olarak hazfedildiği belirlenmiştir. Bu haziflerin, dilde kolaylık sağlama, ifadenin vecizliğini artırma ve belagatli anlamlar katma gibi amaçlarla yapıldığı görülmüştür. Bu çalışma, Kur'an-ı Kerim'de harf-i cerlerin hazfedilmesi konusunda detaylı bir inceleme sunarak, alandaki literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Harf-i Cer, Hazif, Kıyâsî Hazif, Semâî Hazif, Kur'an-ı Kerim.

Atıf / Cite As Arslan, Mehmet Nafi – Polat, Faruk. “ Kur'ân-ı Kerim'de Harf-i Cerlerin Hazfi”. *Bitlis İlahiyat Dergisi* 13 (Haziran, 2025), 105-134. <https://doi.org/bider.vi.1623368>

<i>Makale Türü</i>	Araştırma Makalesi		
<i>Süreç Takvimi</i>	Geliş Tarihi: 02.02.2025	Kabul Tarihi: 14.05.2025	Yayın Tarihi: 15.06.2025
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem		
<i>Benzerlik Taraması</i>	Turnitin		
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
<i>Telif Hakkı - Lisans</i>	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır		
<i>Yazar Katkıları</i>	Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)	Yazar-1 (%50)	Yazar-2 (%50)
	Veri Toplanması (CRediT 2)	Yazar-1 (%50)	Yazar-2 (%50)
	Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)	Yazar-1 (%50)	Yazar-2 (%50)
	Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)	Yazar-1 (%50)	Yazar-2 (%50)
	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14)	Yazar-1 (%50)	Yazar-2 (%50)
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Şikayetler için: bider@beu.edu.tr		

The Elision of Prepositions (Hurûf Al-Jarr) in The Holy Qur'ân

Mehmet Nafi ARSLAN

Associate Professor, Siirt University Faculty of Theology
Department of Arabic Language and Rhetoric
ORCID: 0000-0003-4507-9499
E-mail: m.nafiarslan@siirt.edu.tr
ROR ID: 05ptwtz25

Faruk POLAT

PhD Student, Siirt University, Faculty of Theology
Department of Arabic Language and Rhetoric
ORCID: 0000-0001-5271-8549
E-mail: pltfarukplt@gmail.com
ROR ID: 05ptwtz25

Abstract

Arabic prepositions (hurûf al-jarr) are linguistic elements that connect sentence components, concisely convey detailed meanings, and enrich the language. Due to their significance, they have drawn the attention of linguists and grammarians, leading to numerous studies on the subject. The topic of prepositions in the Qur'ân has been examined from various perspectives in different studies; however, the phenomenon of their deletion has not been sufficiently explored. In particular, no independent study focusing exclusively on the deletion of prepositions in the Qur'ân has been identified in either Arabic or Turkish literature. Existing research does not seem to address this issue comprehensively. Based on this gap, our study investigates the deletion of prepositions in the Qur'ân, an essential topic in Arabic grammar. First, prepositions are examined conceptually, providing information on their number and types. Subsequently, instances where prepositions are omitted in the Qur'ân—both analogically (qiyâsî) and irregularly (samâ'î)—are identified and exemplified. The research findings indicate that seven prepositions (ilâ, al-bâ', 'alâ, 'an, fî, al-lâm, and min) are omitted both analogically and irregularly in the Qur'ân. These deletions serve various purposes, such as facilitating linguistic ease, enhancing conciseness, and adding rhetorical depth. By offering a detailed examination of preposition deletion in the Qur'ân, this study aims to contribute to the existing literature in the field.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Arabic Prepositions (Hurûf al-Jarr), Deletion Analogical Deletion, Irregular Deletion, al-Qur'ân

Cite As / Atıf Arslan, Mehmet Nafi – Polat, Faruk. “The Elision of Prepositions (Hurûf Al-Jarr) in The Holy Quran”. *Bitlis Theology Journal* 13 (June, 2025), 105-134. <https://doi.org/bider.vi.1623368>

Article Type	Research Article		
Timeline	Received : 02.02.2025	Accepted: 14.05.2025	Publication Date: 15.06.2025
Peer-Review	Double anonymized – At Least Two External		
Plagiarism Checks	Turnitin		
Conflict of Interest	No conflict of interest has been declared.		
Copyright - License	The authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license.		
Author Contributions	Conceptualization (CRediT 1)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
	Data Curation (CRediT 2)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
	Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
	Writing (CRediT 12-13)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
	Writing – Review & Editing (CRediT 14)	Author-1 (%50)	Author-2 (%50)
Ethical Statement	This study does not require ethical committee approval, as it is based on data obtained through literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, and all referenced works are cited in the bibliography. For Complaints: bider@beu.edu.tr		

Giriş

Arap dilinde kelime, isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılır. Harf kelimenin kısımları arasında üçüncü kısım olarak zikredilir.¹ “Sözlükte ‘bir tarafa meyletmek, sapmak’ anlamına gelen harf masdarının isim şekli olup ‘taraf, uç, yan; zirve, tepe; kelime, kelâm’ vb. Anlamları ifade eder; çoğulu hurûf ve ahruftur. Kur’an’da ‘bir şeyin çeşitli yönlerinden biri’², ‘yedi harf’ hadisinde ‘lehçe’ veya ‘kıraat’³”⁴ anlamlarında kullanılmıştır.

Istılahta ise tek başına bir manaya delalet etmeyip, isim ve fiil sayesinde bir manaya delalet eden kelime olarak tarif edilmiştir.⁵ Harfler, kelimelerin oluşumunda yapı taşı vazifesi görmeleri bakımından hurûfü’l-mebânî, manaya delalet etmeleri bakımından hurûfü’l-meânî diye ikiye ayrılır.⁶ Meânî harflerin birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan birisi de harf-i cerlerdir. Harf-i cerler diğer harflerle karşılaştırıldığında, dilde daha fazla istimal edilen, birçok manaları olan ve ince manaları daha etkili vurgulayan harfler olmaları hasebiyle diğer harflere üstünlük sağlamaktadırlar.

Istılahta bu harflere cer harfi denmesi iki sebepten ötürü olabilir. Birincisi bu harfler kendinden sonra gelen isimleri cer (kesre) yaptıkları için verilmiştir. Bundan dolayı bu harflere “hurûfu’l-hafd” ‘de denmiştir. İkinci sebep olarak, bu harflerin, kendilerinden önce gelen fiilin anlamını kendilerinden sonra gelen isme iletmeleri nedeniyle bu isimle anıldıkları belirtilmiştir. Sözelimi, “مَرَرْتُ بِسَعِيدٍ” örneğinde olduğu gibi, burada “مَرَرْتُ” fiili lâzım bir fiil olup kendi başına mef’ûlü bih alamadığından cer harfi sayesinde mef’ûl almıştır. Bu sebeple, bu tür harflere “hurûfu’l-izâfe” adı da verilmiştir.⁷

Nahiv âlimlerinin yaptıkları araştırmalara göre Arap dilinde yirmi tane harf-i cer bulunmaktadır. Bunlar; “رُبَّ – مُنْذُ – مُذْ – تَاءُ الْقَسَمِ – وَآوُ الْقَسَمِ – اللَّامُ – الْكَافُ – فِي – عَلَى – عَنِ – إِلَى – مِنْ – الْبَاءُ – نَعْلٌ – مَتًى – كَيْ – حَاشَا – عَدَا – خَلَا – حَتَّى” harfleridir.⁸ En sonda zikredilen “مَتًى” ile “نَعْلٌ” edatlarının harf-i cer olarak kabul edilmelerinde ihtilaf vardır. “مَتًى” sadece Hüzeyl kabilesine göre “نَعْلٌ” de sadece Ükayl kabilesine göre cer harfi olarak kabul edilmektedir.⁹

¹ Cemâluddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ*, thk. İmil Bedî’ Ya’kub (Beyrut: Dâru’Kutubi’l-‘ilmiyye, 2009), 12.

² el-Hac, 22/11.

³ Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 3, 5.

⁴ İsmail Durmuş, “Harf” TDV İslâm Ansiklopedisi. (Erişim: 28 Aralık 2024).

⁵ Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnu’l-Hâcib, *el-Kâfiye fî ‘ilmi’l-nahv*, thk. Salih Abdulazîm eş-Şâ’ir (Kahire: Mektebetü’l-Îdâb, 2010), 51.

⁶ Mâriye Hasan Mansur Semmâre, *Sukûtu harfi’l-cerri fî’l-lugati semâen* (Filistin: Câmî’atu Necah Vatanî, Külliyyetu’d-Dirâseti’l-‘Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5.

⁷ Semmâre, *Sukûtu harfi’l-cerri*, 6.

⁸ Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, thk. Abdulmuhsin b. Muhammed Kâsım (Riyad: Dâru’t-Te’âvun, 2021), 208.

⁹ Alî b. Muhammed el-Üşmûnî, *Menhecû’s-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-ilmîyye, 1998), 2/61. Mustafa el-Galâyînî, *Câmî’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1993), 3/168.

Harf-i cerler, ismi zahir ve zamirlerde amel edip edememe bakımından iki kısma ayrılır. Birinci kısımdaki harf-i cerler sadece ism-i zâhirleri cer eden edatlardır. Bunlar sekiz harf olup “رُبَّ – مُنْذُ – مُنْذُ – مُنْذُ – مُنْذُ – مُنْذُ – مُنْذُ – مُنْذُ” harflerinden oluşmaktadır. İkinci kısımdaki harf-i cerler ise hem ism-i zâhir hem de zamirleri cer eden edatlardır. İlk kısımda zikredilenler dışında kalan harf-i cerler bu kısmın altına girmektedir.¹⁰

Harf-i cerler lafız olarak üç kısma ayrılır. Bunlardan bazıları hem harf hem de isim olarak kullanılmaktadır. Bunlar beş tane olup “عَنْ – عَلَى – مُنْذُ – مُنْذُ – مُنْذُ” harfleridir. Bazıları da hem harf hem de fiil olarak kullanılmaktadır. Bunlar da üç tane olup “خَلَا – عَدَا – حَاشَا” harfleridir. Bunların dışındakiler ise sadece harf olarak kullanılmaktadır.¹¹ Yapılan araştırmalara göre *Kur'an-ı Kerim*'de sadece 11 harf-i cerin geldiği tespit edilmiştir. Bunları alfabetik olarak şöyle sıralamak mümkündür:

إِلَى – الْبَاء – تَاء الْقَسَم – حَتَّى – عَلَى – عَنْ – فِي – ك – اللام – مِنْ – الْوَاو.¹²

Bu harf i cerlerden ise sadece 7 tanesi hazfedilmiştir. Bunlar “إِلَى – الْبَاء – عَنْ – عَلَى – فِي – ك – اللام” harfleridir.¹³

1. Harf-i Cerlerin Hazfî

Hazif (hazf) kelimesi sözlükte “kesmek, kısaltmak, kesip ayırmak, çıkarmak”¹⁴ anlamına gelir. Nahiv ıstılahında ise “bir ya da birden çok harfin veya kelimenin eksilmesiyle kelimelerin kısaltılmasına”¹⁵ denir.

Arap dilinde asıl olan harf-i cerlerin zikredilmiş olmalarıdır. Fakat bazı durumlarda harf-i cerler hazfedilmektedir. Bu da hazfedildiğinde karışıklığa sebebiyet vermemesi ve hazfedildiğine dair bir karinenin bulunması gibi belli şartların bulunması durumunda gerçekleşebilir.¹⁶

Harf-i cerlerin hazfedilmesinde yüksek belaği hikmetler bulunmakta ve bağlamlarında hoş anlamlar barındırmaktadır. Harf-i cerlerin hazfedilmesine dair birçok belaği hikmetin yanında özellikle şu iki noktaya dikkat çekilebilir: Birincisi, Arap dilinde harf-i cerler çokça kullanılmaktadır. Neredeyse harf-i cerin olmadığı bir Arap kelamı yoktur. Araplar kelimelerinde kolaylık olması (tahfiflik) için bazı durumlarda harf-i cerleri hazfederler. İkincisi ise, Araplar sözlerinin kısa ve vecîz olmasını isterler. Bunun için harf-i cerleri hazfederek bu maksatlarına

¹⁰ İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, 208.

¹¹ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 3/168.

¹² İsmail Ahmet Amayra, *Mucemu'l Edevat va'd Demair fil Kurani'l-Kerim* (Beyrut:Dâru'l-Fikir, 1988), 78-85.

¹³ Muhammed Abdulhalık Üzayma, *Dirâsâtün li-üslûbi'l-'Kur'âni'l-kerîm* (Kahire: Dâru'l-Hadîs), 1/447.

¹⁴ İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sihâhü'l-'Arabîyye*, nşr. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 4/1341.

¹⁵ Muhammed b. Ali et-Tahânevî, *Keşşâfu istilâhâtü'l-funûn*, thk. Ali Dehrûç, (Beyrut: Mektebetu Lübnân. 1996), 1/632.

¹⁶ İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, 179.

ulaşmaya çalışırlar. Eğer hazfedilmesinde bu maksatlar yoksa o zaman hazfedilmesinde bir anlam olmayacağından harf-i cerler hazfedilmeden zikredilir.¹⁷

Muteaddi fiiller vasıtasız mef'ûl alabilmektedir. Fakat lazımî fiiller vasıtasız mef'ûl alamadıkları için harf-i cer vasıtasıyla mef'ûl alabilirler. Sözelimi, “مَرَرْتُ بِرَيْدٍ” örneğinde olduğu gibi. “مَرَّ” lazımî fiil olup “ب” cer harfi sayesinde mef'ûl almıştır. Fakat bazen harf-i cer hazfedilir ve zahiren vasıtasız bir şekilde mef'ûl almış gibi görünür. Sözelimi, “مَرَرْتُ رَيْدًا” örneğinde olduğu gibi.¹⁸ Harf-i cerin hazfinden sonra mef'ûlü bih'e benzediğinden mecrur isim mansub olur. Bu sebepten ötürü bu isimlere “Nez'u'l-hâfid” ile mansub olmuş isimde denir. Nitekim harf-i cer hazfedildiği için mecrur isim mansub olmuştur.¹⁹ Nez'u'l-hâfid isimlendirmesi Kûfe ekoluna ait bir nahiv terimidir.²⁰ Klasik ve modern dil âlimleri bu terimi harf-i cerlerin hazfi için yaygın olarak kullanmaktadırlar.²¹

Harf-i cerlerin hazfedilmesi de kıyâsî (kurallara bağlı olarak) ve semâî (kualsız) olmak üzere iki kısımda değerlendirilmiştir.²²

1.1. Harf-i Cerlerin Kıyâsî (Kurallı) Olarak Hazfedildiği Yerler

Cümle içerisinde cer harflerinin hazfedilmemesi esas olmakla birlikte bazı yerlerde kıyâsî olarak hazfedilmiştir. Sekiz yerde kıyâsî olarak cer harfleri hazfedilir:

1. Masdariye “أَنَّ” harfinden önceki fiille kullanılan harf-i cerin hazfedilmesi kıyasidir.²³ Örneğin şairin şu sözünde olduğu gibi,

اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّا لَا نُحِبُّكُمْ وَلَا تَلَوْنَكُمْ أَنْ لَا تُحِبُّونَا

“Allah (c.c.) bizim sizi sevmediğimizi biliyor. Sizin bizi sevmemenizi kınamayız.”²⁴

¹⁷ Ömer Ali ed-Duleymî, “*Hazfu harfi'l-cer*”, Irak: Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye 1/24, 6. Tahanî Hasaneyn el-Buklî, “*Hazfu'l-harfi fi'l-kur'âni'l-kerîm*”, Mısır: Câmi'atu'l-Ezher, Havliyyetu Kulliyeti Usûlu'd-Dîn 32, 152.

¹⁸ Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullah İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhâmid (Kahire: Dâru Mısır, 1980), 2/150.

¹⁹ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/193.

²⁰ Semmâre, *Sukûtu harfi'l-cerri*, 6.

²¹ Abdulgafur Halabî, *Nahiv ile Belagatta Harf-i Cerlerin Hazfedilmesi Olgusu* (Mardin: Artuklu Üniversitesi Arap Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 44.

²² İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, 179.

²³ İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, 179. Cemâluddîn İbn Hişâm Ensârî, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb*, thk. Abdulgani el-Dakr, (Suriye: Şeriketu'l-Muttehida li't-tevzî'), 418.

²⁴ Bu beyit Fadıl b. Abbas b. 'Ütbete b. Ebî Leheb'e (ö. 95/714) nispet edilmiştir. Emeviler döneminde yaşamış Hâşimoğullarının fesahatli şairlerindendir. Ferazdak ve Ahvaz ile aynı asırda yaşamıştır. Yaşadığı asırdaki ilk tabakadaki şairlerin derecelerine ulaşamamıştır. Emevi hükümdarlarını öven ilk Hâşimî olarak bilinir. Abdülmelik b. Mervan için methiyeler söylemiştir. Emevi halifesi de ona ikramda bulunmuştur. Soyuna nispetle el-Ahdaru'l-lehebî olarak meşhur olmuştur. Velid b. Abdülmelik'in hilâfeti döneminde vefat etmiştir. Bk. Hayruddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melayin, 2002), 5/149. Muhammed b. İmrân el-Merzibânî, *Mü'cemü's-şü'arâ*, (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-ilmiyye, 1982), 309.

Burada geçen “أَنْ لَا تُحِبُّونَا” aslında “عَلَى أَنْ لَا تُحِبُّونَا” idi. Araplar kolaylık (tahfif) sağlamak amacıyla “عَلَى” cer harfini hazfetmiştir.²⁵

2- “أَنْ” ‘den önceki fiille kullanılan harf-i cerin hazfedilmesi.²⁶ Sözelimi, “عَجِبْتُ أَنَّكَ قَائِمٌ” örneğinde olduğu gibi. Bu cümle aslında “عَجِبْتُ مِنْ أَنَّكَ قَائِمٌ” şeklinde iken, kıyasen kolaylık (tahfif) için “مِنْ” cer edatı hazfedilmiştir.²⁷

Yukarıda zikredilen “أَنْ” ile “أَنْ” ‘den önce cer harfinin kıyasen hazfedilebilmesi bunun her yerde yapılabileceği anlamına gelmez. Belli şartların bulunması halinde yapılabilmektedir. Bu şartlardan biri harf-i cerin hazfedilmesinin cümlede karışıklığa sebebiyet vermemesi gerektiğidir.²⁸ Eğer cer harfinin hazfedilmesi karışıklığa sebebiyet verecekse o zaman hazfedilemez. Sözelimi, “رَغِبْتُ أَنْ أَكُلَ السَّمَكَ” örneğinde cer harfinin hazfedilmesi caiz değildir. Çünkü bu sözden asıl maksat anlaşılmamaktadır. Nitekim bu örnekte “فِي” harf-i cerin hazfi caiz olduğu gibi “عَنْ” cer harfinin de hazfi caizdir. Çünkü “رَغِبَ” fiili hem “عَنْ” hem de “فِي” ile muteaddi olabilmektedir. Eğer “فِي” hazfedilmişse sözün aslı “رَغِبْتُ فِي أَنْ أَكُلَ السَّمَكَ” olup, bu durumda “balık yemeği seviyorum” anlamı kastedilmiş olur. Ancak, “عَنْ” hazfedilmişse, sözün aslı “رَغِبْتُ عَنْ أَنْ أَكُلَ السَّمَكَ” şeklinde olur ve bu durumda “balık yemeği sevmiyorum” anlamı kastedilmiş olur. Bu iki manada birbirine zıt olduğu ve hangisinin kasıt edildiği bilinmediği için bu örnekte cer harfinin hazfi caiz değildir. Fakat eğer manadan ne kasıt edildiğine dair bir karine varsa o zaman hazfedilmesinde bir sakınca yoktur.²⁹ İbn Mâlik (ö. 672/1274) *el-Elfiyye* adlı eserinde bu konuya şu beyitle temas etmiştir:

... وَفِي أَنْ وَأَنْ يَطْرُدَ مَعَ أَمْنٍ لَيْسَ...

“Karışıklıktan emin olunduğunda ‘أَنْ’ ve ‘أَنْ’ de cer harfinin hazfi kıyâsîdir.”³⁰

İbn Mâlik’in ifade ettiği gibi cer harfinin kıyas yoluyla hazfi karışıklığa sebebiyet vermediği takdirde caizdir. Fakat Nisâ suresinin 127 ayeti celîlesinde geçen “وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ”³¹ cümlesinde cer harfinin hazfi zahiren karışıklığa sebebiyet verdiği görülmektedir. Çünkü “رَغِبَ” fiili hem “فِي” hem de “عَنْ” ile muteaddi olabilmektedir. Burada iki cer harfinin de muhtemel olması müfessirlerin bu ayette hangisinin kast edildiği hususunda ihtilaf etmesinde büyük rol oynamıştır. Bazı âlimlere göre “أَنْ” den önce “فِي” cer harfi hazfedilmiştir. Ayeti celîleyi “وَتَرْغَبُونَ فِي أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ” olarak takdir etmişlerdir. Buna göre ayeti kerimenin manası şöyle olmaktadır; “kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlar”. Bazılarına göre ise “أَنْ” den önce “عَنْ” cer harfi

²⁵ el-Galâyînî, Câmi‘u‘d-durûsi‘l-‘Arabiyye, 3/193.

²⁶ İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, 179.

²⁷ ed-Duleymî, “*Hazfu harfi‘l-cer*”, 6.

²⁸ İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, 179.

²⁹ el-Galâyînî, Câmi‘u‘d-durûsi‘l-‘Arabiyye, 3/193.

³⁰ İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, 179.

³¹ Nisâ, 4/127.

hazfedilmiştir. Ayetin takdiri şöyle olmaktadır; “وَتَرْغَبُونَ عَنْ أَنْ تُنكِحُوهُنَّ” “kendileriyle evlenmeyi arzulamadığınız yetim kadınlar.”³²

Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286) gibi müfessirlere göre iki takdir de caizdir. “Güzel oldukları için nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar”, “çirkin oldukları için nikâhlamak istemediğiniz yetim kadınlar”³³ olarak tefsir etmişlerdir. İbn Hişâm (ö. 761/1360) Muğni'l-lebîb adlı eserinde bu konudaki ihtilafları özetleyici bir şekilde şöyle dile getirmiştir: “Fakat ‘وَتَرْغَبُونَ عَنْ أَنْ تُنكِحُوهُنَّ’ ayetine gelince. Burada harf-i cer karineden dolayı hazfedilmiştir. Âlimlerin ayette iki harf-i cerin ((عَنْ - فِي hangisinin takdir edileceği hususunda ihtilaf etmeleri, nüzul sebebinde ihtilaf etmelerinden kaynaklanmaktadır. Hakikatte ihtilaf karinededir.” Sonuç itibariyle İbn Hişâm’ın da temas ettiği gibi ayeti celîlede bir karineye binaen harf-i cer hazfedilmiş olup karışıklığa sebebiyet verecek bir durum yoktur.³⁴

3- “كَيْ” nasbe edatından önce cer harfinin hazfi.³⁵ Sözelimi, “جَنَّكَ كَيْ تُكْرِمَنِي” örneğinde “كَيْ” nasbe edatı olup cer harfi olan “لَام” hazfedilmiştir.³⁶ İbn Hişâm, (ö. 761/1360) harf-i cerlerin kıyas yoluyla hazfedildiği yerler arasında “أَنْ - أَنْ - كَيْ” edatlarının olduğunu, genellikle nahiv âlimlerinin harf-i cerlerin kıyas yoluyla hazfedildiği yerler arasında “كَيْ” nasbe edatını zikretmeği ihmal ettiklerine değinmiştir.³⁷

Harf-i cerlerin kıyas yoluyla hazfedildiği yerler arasında zikredilen “أَنْ - أَنْ - كَيْ” edatlarına masdariyye edatları denir. Bu edatlar kendilerinden sonra gelen cümleyi masdar olarak tevil ederler. Cer harfi hazfedilmeden önce bu edatlardan sonra gelen cümleler masdara tevil edilip mehallen mecrur olurlar. Fakat harf-i cerlerin hazfinden sonra bu masdariyye edatlarından sonra gelen cümlelerin mehallinin durumu hakkında nahiv âlimleri ihtilaf etmiştir. Alimlerin çoğunluğuna göre bu cümleler mehallen mecrur olmaya devam ederler. Bazı âlimlere göre ise harf-i cer hazfedildiği için mansub olurlar.³⁸

4- Mef’ûlün leh’ten cer harfinin hazfi.³⁹ Mef’ûlü lehten harf-i cerin hazfedilip mansûb olarak gelebilmesi için o ismin dört şarta hâiz olması gerekir:

³² Cemâluddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Berekât Yusuf Hubûd (Beyrut: Dâru'l-Fikir), 2/162.

³³ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haka'iki gavamizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekavîl fi vüçûhi't-te'vîl*, thk. Mustafa Hüseyin Ahmet, (Kahire: Dâru'r-Reyyân, 1987), 1/570. Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed el-Maraşlî (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 1418), 2/100.

³⁴ Cemâluddîn İbn Hişâm Ensârî, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, thk. Mazin el-Mubârek (Dimeşk: Dâru'l-Fikir, 6. Basım, 1985), 682.

³⁵ Ensârî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 2/162.

³⁶ Ahmet b. Ömer el-Hâzimî, *Şerhu'l-muhtasar alê nazmi'l-Âcrûmiyye*, 5/11.

³⁷ Ensârî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 2/162.

³⁸ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/193.

³⁹ Muhammed b. Abdulhalim el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni fi'n-nahf* (Diyarbakır: Seyda yayınları, 2022), 104. Takıyyüddin Mehmed Birgivî, *İzhârü'l-esrâr*, (İstanbul: eŞifa, 2020), 107.

- a. Masdar olması gerekir.
- b. İllet bildirmesi gerekir.
- c. İsim ile âmilin zaman bakımından bir olması gerekir.
- d. İsim ile âmilin fâil bakımından bir olması gerekir.⁴⁰

Bu şartlardan birisinin eksik olması durumunda illet harfiyle mecrûr olur.⁴¹ Bu dört şartı kendinde barındırıp mansub alarak gelen mef'ûlû leh'e sözgelimi, “جَنْتُ رَغْبَةً فِيكَ” (sana olan sevgimden ötürü geldim) örneği verilebilir. Burada geçen “رَغْبَةً” kelimesi masdar olup illet bildirmektedir. Kendisi ve âmili arasında zaman ve fâil birliği mevcuttur. Asıl itibariyle “جَنْتُ لِرَغْبَةٍ” olup dört şartı kendinde barındırdığı için “لام” cer harfi hazfedilmiştir.

5- Mef'ûlûn fih'ten “فِي” 'nin hazfi.⁴² Mef'ûlûn Fih, zaman zarfları ve mekân zarfları olmak üzere iki kısma ayrılır. Fiilin ne zaman işlendiğini gösterdiğinde zaman zarfı, nerede işlendiğini gösterdiğinde ise mekân zarfıdır. Zaman zarfı, ister mubhem (belirsiz) olsun ister muayyen (belirli) olsun devamlı “فِي” cer harfi hazfedilip mansub alarak gelebilir. Mekân zarfı ise muayyen (belirli) olduğunda “فِي” cer harfi ile mecrur olarak gelir. Sadece mubhem (belirsiz) olduğunda cer harfi hazfedilip mansub alarak gelir.⁴³ İbn Malik *el-fiyye'*sinde bu konuya şöyle temas etmiştir:

وَكُلُّ وَقْتٍ قَابِلٌ ذَاكَ وَمَا يَقْبَلُهُ الْمَكَانُ إِلَّا مُبْهَمًا

“Bütün zaman zarfları böyle (mansub alarak) gelebilir. Mekân zarfları ise bunu (mansub alarak gelmeyi) ancak mubhem olunca kabul eder”⁴⁴

Muayyen zaman zarfına sözgelimi, “صُنْتُ رَمَضَانَ” örneği verilebilir. Buradaki “رَمَضَانَ” kelimesi aslında “فِي رَمَضَانَ” iken, muayyen zaman zarfı olduğundan “فِي” cer harfi hazfedilmiştir. Mubhem zaman zarfına “سِرْتُ يَوْمًا” örneği verilebilir. Cümlelin aslı “سِرْتُ فِي يَوْمٍ” iken, “فِي” cer harfi hazfedilmiştir. Mubhem mekân zarfına, “جَلَسْتُ أَمَامَكَ” örneği verilebilir. Buradaki “أَمَامَكَ” kelimesi aslında “فِي أَمَامِكَ” iken, muayyen mekân zarfı olduğundan “فِي” cer harfi hazfedilmiştir.⁴⁵

6- Kasem için kullanılan “الله” lafzından önce cer harfinin hazfi. Sözgelimi, “الله لأخدمن الأمة خدمةً” örneğinde olduğu gibi. Buradaki cümlelin aslı “والله” iken, daha sonra cer edatı hazfedilmiştir.⁴⁶

7- “كَمْ” istifham (soru) edatının temyizinden önce cer harfinin hazfi. Burada hazfin gerçekleşebilmesi için “كَمْ” edatına bir harf-i cerin eklenmiş olması gerekir. Sözgelimi, “كَمْ دَرَاهِمٍ

⁴⁰ Abdullah b. Ahmet el-Fâkihî. *Mucîbu'n-nidâ ilâ şerhi Katri'n-nedâ*. thk. Mümin Ömer Muhammed el-Bedârîn (Umman: Dâru'l-Osmâniyye, 2008), 393-401.

⁴¹ el-Fâkihî. *Mucîbu'n-nidâ ilâ şerhi Katri'n-nedâ*, 393-401.

⁴² Birgivî, *İzhârü'l-esrâr*, 106.

⁴³ Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî fi'n-naḥf*, 100.

⁴⁴ İbn Mâlik, *Elfiyyetu İbn Mâlik*, 189.

⁴⁵ Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî fi'n-naḥf*, 100. Üşmûnî, *Menhecü's-sâlik*, 1/487.

⁴⁶ el-Galâyînî, *Câmi' u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/194.

İشتَرَيْتَ هَذَا الْكِتَابَ؟ örneğinde olduğu gibi. Buradaki cümlelerin aslı “بَكَمٍ مِنْ دَرْهَمٍ” iken, daha sonra cer edatı hazfedilmiştir.⁴⁷

8- Daha önce aynı harf-i ceri barındıran kelimeden sonra harf-i cer kıyasen hazfedilebilir.⁴⁸ Bu da beş kısımda değerlendirilmiştir:⁴⁹

- İstifhâmın (sorunun) cevabında harf-i cerin hazfedilmesi.⁵⁰ Örneğin “مِمَّنْ أَخَذْتَ الْقَلَمَ” (bu kalemi kimden aldın?) sorusuna “صَالِحٍ” diye cevap verilebilir. Asıl olarak “مِنْ صَالِحٍ” kastedilmiş olup “مِنْ” hazfedilmiştir.
- İstifham hemzesinden sonraki hazif. Örneğin “مَرَرْتُ بِخَالِدٍ” (Halit’in yanından geçtim) diyen bir kişiye “أَخَالِدُ ابْنُ سَعِيدٍ؟” (Sait’in oğlu Halit’in mi?) diye cevap verilebilir. Asıl olarak “بِخَالِدٍ” kastedilmiş olup “بِ” hazfedilmiştir.⁵¹
- Şart edatı “إِنْ” ‘den sonra.⁵² Sözelimi, “إِنْ فَارُوقُ ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ” (istediğin ile gidebilirsin. İster Faruk ister Abdurrahman’la) cümlesinde olduğu gibi. Buradaki cümlelerin aslı “إِنْ فَارُوقُ ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ” olup “بِ” harf-i cer kıyasen hazfedilmiştir.
- “هَلَّا” edatından sonra. Örneğin, “تَصَدَّقْتُ بِدَرْهَمٍ” (gümüş para sadaka verdim) diyen bir kişiye cevap olarak “هَلَّا دِينَارٌ” (altın para verseydin ya) denilebilir. Buradaki cümlelerin aslı “هَلَّا تَصَدَّقْتُ بِدِينَارٍ” olup “بِ” harf-i cer kıyasen hazfedilmiştir.⁵³
- Atıf harfinden sonraki hazif. Burada şu şartın gerçekleşmesi gerekir. Atıf harfinden sonra hazfedilen harf-i cerin zikredilmesi durumunda o öğeler cümle olmaya uygun olmalıdır. Sözelimi, “لَخَالِدٍ دَارٌ، وَسَعِيدٍ بُسْتَانٌ” örneğinde olduğu gibi. Buradaki cümlelerin aslı “لَخَالِدٍ دَارٌ، وَلِسَعِيدٍ بُسْتَانٌ” olup “لَا” harf-i cer kıyasen hazfedilmiştir.⁵⁴

1.2. Harf-i Cerlerin semâî (Kuralsız) Olarak Hazfedildiği Yerler

Harf-i cerler bazen semâî (kuralsız) olarak hazfedilir. Semâî hazif iki kısma ayrılır. Mensûr (düz yazı) ve manzum (şiir) kelimada caizi olarak yapılan hazif. Bu da Arapların bazen kendi başına muteaddi olarak bazen de cer harfi ile muteaddi olarak kullandıkları ve iki durumda da lafız ve mananın eşit olduğu fiiller de gerçekleşir.⁵⁵ İbn Mâlik bu kısım fiillerin kaynağının semâ’

⁴⁷ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/194.

⁴⁸ İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-Makâsidü’ş-şâfiyye fi şerhi’l-Hulâsati’l-kâfiyye* (Şerhu Recezi İbn Mâlik) (Mekke: Câmi’atu’l-Ummi’l-Kurâ, 2007), 3/711.

⁴⁹ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/194.

⁵⁰ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/194.

⁵¹ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/194.

⁵² el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/194.

⁵³ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/195.

⁵⁴ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/195.

⁵⁵ İbrahim b. Süleyman el-Bu’aymî, *el-Mansûbu ‘alâ nez’i’l-hâfid fi’l-Kur’ân* (Medine: Câmi’atu’l-İslâm. 2002), 277.

olduğunu diğer fiillerin buna kıyas edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu fiilleri iki yönlü muteaddî fiiller olarak adlandırmıştır.⁵⁶

Nahiv âlimleri iki yönlü muteaddî fiillerin sayısı konusunda kesin bir rakam belirtmemişlerdir. İbn Kuteybe (ö. 276/889) bu fiillerin sayısını otuz olarak zikretmiştir. Ancak bazı âlimler, bu sayıyı yüz on üçe kadar çıkarmışlardır. Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) ise şu fiilleri zikretmiştir: “ أَنْصَتَ – قَامَ – فَزَعَ – فَرَقَ – طَوَخَ – أَذَاعَ – حَلَّ – بَاتَ – دَخَلَ – نَزَلَ – كَفَرَ – عَزَمَ – جَاءَ – شَكَرَ – نَصَحَ ”⁵⁷. نفخ-مكن.

Bu fiillere örnek olarak “نَصَحْتُ لَهُ” ile “شَكَرْتُهُ” verilebilir. Bu iki cümle asıl itibariyle “نَصَحْتُ لَهُ”, “شَكَرْتُ لَهُ” iken, cer harfi hazfedilmiştir. Arapların kullanımında ise yaygın olan “لام” cer harfinin hazfedilmemesidir.⁵⁸ Nitekim en fasih kelimeler olan Kur’an-ı Kerim’de de hazfedilmeden gelmiştir. Örnek olarak şu iki ayet verilebilir; “وَنَصَحْتُ لَكُمْ” “size öğüt verdim”⁵⁹ “(أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ) ” “Bana ve ana babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur.”⁶⁰ Bu ayetlerde “لام” cer harfi hazfedilmeden kullanılmıştır.

İkinci kısım ise sadece şiire has olan hazif. Örnek olarak şairin şu sözü gösterilebilir:

تَمْرُونَ الدِّيَارِ وَلَمْ تَعُوجُوا كَلَامُكُمْ عَلَيَّ إِذَا حَرَامٌ

“Şehirleri dolaşıp bizi ziyaret etmezseniz. O zaman sizinle konuşmak bana haramdır.”⁶¹ Burada asıl itibariyle “تَمْرُونَ الدِّيَارِ” olup mecrur olan “الدِّيَارِ” kelimesi cer harfi olan “ب” ‘nın hazfi ile mansub olmuştur.⁶²

Arap dilinde cer harfi hazfedildikten sonra mecrur isim fiile bağlanır ve fiil vasıtasız mef’ûl’de amel eder. Yukarıdaki örnekte (تَمْرُونَ الدِّيَارِ) olduğu gibi. Nahiv ilminde bu işleme “hazf ve îsâl” denir.⁶³

2. Kur’an-ı Kerim’de Harf-i Cerlerin Hazfi

2.1. Harf-i Cerlerin Kıyasen Hazfi

⁵⁶ Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik, *Şerhu’t-teshîl*, thk. Abdurrahman es-seyyid (Mısır: Dâru’l-Hicr, 1990), 2/151.

⁵⁷ Halabî, *Nahiv ile Belagatta Harf-i Cerlerin Hazfedilmesi Olgusu*.

⁵⁸ ed-Duleymî, “*Hazfu harfi’l-cer*”, 6.

⁵⁹ A’raf, 7/79.

⁶⁰ Lokman, 31/14.

⁶¹ Bu beyit Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (ö. 110/728 [?]) nispet edilmiştir. Kendisi Emevîler devri hiciv şairlerinden olup eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairi arasında zikredilir. Cerîr’in divanının çeşitli baskıları mevcuttur (nşr. Muhammed Abdülmün’im eş-Şevâribî, I-II, Kahire 1313; Muhammed es-Sâvî’nin şerhi ve Muhammed b. Habîb’in notları ile, Kahire 1354; nşr. Kerem el-Bustânî, Beyrut 1379/1960). Kırtan fazla şairle nekâiz şeklinde atışmaları olmuştur. Fakat bunlardan sadece Ferezdak ve Ahtal ile olan atışmaları toplanabilmiş ve Nekâ’îzu Cerîr ve’l-Ferezdak (nşr. A. A. Bevan, I-III, Leiden 1905-1912; Kahire 1353/1935), Nekâ’îzu Cerîr ve’l-Ahtal (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûî, Beyrut 1922) adlarıyla neşredilmiştir. Bk. ez-Ziriklî, el-A’lâm, 2/119. Zülfikar Tüccar, “Cerîr b. Atıyye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 12 Mayıs 2025). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cerir-b-atiyye>.

⁶² el-Galâyînî, *Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/48.

⁶³ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/196.

Harf-i cerlerin sekiz yerde kıyâsî olarak hazfedildiğini yukarıda ifade ettik. Bu çalışmada konu ile ilgili yapılan saha taramasında bu sekiz kısımdan sadece 5 tanesi Kur'an'ı Kerim'de tespit edilmiştir. Çalışmamızda, bu kısımları Kur'an-ı Kerim'den âyetlerle örneklendirerek, hazfin nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışacağız.

2.1.1. “أَنْ - أَنْ” ’den Harf-i Cerin Hazfi

Kur'an'ı Kerim'de harf-i cerlerin hazfedilmesi en çok “أَنْ - أَنْ” nasbe edatlarından önce gerçekleşmiştir.⁶⁴ Bu duruma dair birçok örnek bulunmaktadır. Bu nedenle “أَنْ - أَنْ” edatlardan önce hazfedilen bütün harf-i cerlerin örneklerini vermek konunun uzamasına sebep olacağından burada birkaç örnek ile yetinilecektir. “أَنْ - أَنْ” nasbe edatlarından önce sadece yedi harf-i cer kıyâsî olarak hazfedilmiştir. Bunlar “ عَلَى - إِلَى - فِي - عَنْ - مِنْ - اللام - الباء ” cer harfleridir. Bu harf-i cerlerin hazfedilmesine dair aşağıda örnekler verilmiştir.

2.1.2. “أَنْ - أَنْ” ‘den Önce “الباء” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek 1:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

“İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver.”⁶⁵

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce “ب” cer harfi hazfedilmiştir. Çünkü “بَشِّرَ” fiili iki mef’ûl alıp birinci mef’ûlü vasıtasız ikinci mef’ûlünü ise harf-i cer vasıtasıyla almaktadır. Delil olarakta “بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا” “Münafıklara haber ver ki, onlar için acı bir azap vardır!”⁶⁶ ayeti ile “يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ” “İnanan, hicret eden, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katındaki mertebeleri pek büyüktür. Muradına erecek olanlar da onlardır.”⁶⁷ ayeti zikredebilir. Nitekim bu iki ayette “بَشِرَ” fiili ikinci mef’ûlü sarahaten “ب” ile almıştır. Örnek verdiğimiz ayeti kerime ise cer harfi kıyâsî olarak tahfif (kolaylık) için hazfedilmiştir.⁶⁸

Örnek 2:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً

“Bir zaman Mûsâ kavmine, ‘Allah size bir inek kesmenizi emrediyor’ demiş”⁶⁹

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ب” hazfedilmiştir. Çünkü “يَأْمُرُ” fiili iki mef’ûl alıp birinci mef’ûlü vasıtasız ikinci mef’ûlü ise cer harfi vasıtasıyla almaktadır. Delil olarak da “اتَّامُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ” ayetini zikredebiliriz. Nitekim bu ayette “بَشِرَ” fiili ikinci mef’ûlü

⁶⁴ Ahmet Halef ed-Derâcî “Delâletu hurufu’l-cerri fi siyâki’l-kur’ânî”. Irak: el-Câmi’atu’l-Mustansırıyye, el-Mecelletu’l-Arabiyyetu li’l-Dirâsati’l-İslâmiyyeti ve’ş-Şer’iyye 4/11 (2020), 4.

⁶⁵ el-Bakara, 2/25.

⁶⁶ Nisâ, 4/138.

⁶⁷ Tevbe, 9/21.

⁶⁸ Ali b. Hüseyin el-Bâkûlî, Cevâhirü’l-Kur’ân ve netâici’s-san’a, thk D. Muhammed Ahmed ed-Dâlî (Şam: Dâru’l-Kalem, 2019), 187.

⁶⁹ el-Bakara, 2/67.

sarahaten “ب” ile almıştır. Örnek verdiğimiz ayeti kerimede ise cer harfi kıyas yoluyla hazfedilmiştir.⁷⁰

Örnek 3:

“وَعَهْدَنَّا إِلَٰهَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ”

“İbrâhim ve İsmâil’e de, “Tavaf edecekler için, kendini ibadete verecekler, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun” diye talimat verdik.”⁷¹

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ب” hazfedilmiştir. Aslında “بَانْ” idi. Daha sonra “ب” cer harfi hazfedilmiştir.⁷²

Örnek 4:

“قُلْ إِنْ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ هِيَ الْفُتُوحُ أَوْ أَوْتِيْتُمْ أَوْ لِحْ أَجُوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ”

“De ki: ‘Doğru olan yol ancak Allah’ın gösterdiği yoldur. Birine, size verilenin benzeri veriliyor diye mi veya rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getirecekler diye mi (böyle davranıyorsunuz)?’”⁷³

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ب” hazfedilmiştir. Aslında “بَانْ” idi. Daha sonra “ب” cer harfi hazfedilmiştir.⁷⁴

Örnek 5:

“وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ آعْبُدُوا اللَّهَ وَآجَتَّبُوا آلَ الطَّغُوتِ”

“Andolsun ki biz her ümmete, ‘Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun’ diyen bir elçi gönderdik.”⁷⁵

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ب” hazfedilmiştir. Aslında “بَانْ” idi. Daha sonra “ب” cer harfi hazfedilmiştir.⁷⁶

Örnek 6:

“فَلَمَّا أَتَىٰ هَا نُودِيَ ۖ يٰ-مُوسَىٰ ۖ (11) إِنْ يٰ أَنَا رَبُّكَ فَأَخْلَعْ نَعْلِي ۖ إِنَّكَ بِأَلْوَادٍ أَلْمُقَدَّسِ طُورِ (12)”

“(11) Onun yanına geldiğinde kendisine ‘ey Mûsâ!’ diye seslenildi.

(12) İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ’dasın.”⁷⁷

Bu ayeti kerimede “أَتَىٰ” kelimesinden önce cer harfi olan “ب” hazfedilmiştir. Aslında “بَانِي” idi. Daha sonra “ب” cer harfi hazfedilmiştir.⁷⁸

⁷⁰ Ahmed b. Yusuf es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-masûn fi ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1431), 1/417. el-Bâkûlî, *Cevâhirü’l-Kur’ân*, 191.

⁷¹ el-Bakara, 2/125.

⁷² El-Bâkûlî, *Cevâhirü’l-kur’ân*, 193.

⁷³ Âl-i İmrân, 3/73.

⁷⁴ el-Bâkûlî, *Cevâhirü’l-Kur’ân*, 198.

⁷⁵ Nahl, 16/36.

⁷⁶ Muhyiddîn Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhu*, 10 cilt, (Suriye: Dâru’l-İrşâd, 1995), 5/297.

⁷⁷ Tâ-Hâ, 20/11-12.

2.1.3 “أَنَّ - أَنْ” “den Önce “في” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek 1:

“أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ”

“Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?”⁷⁹

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “في” hazfedilmiştir. Aslında “ في ” idi. Daha sonra “في” cer harfi hazfedilmiştir.⁸⁰

Örnek 2:

“فَمَنْ حَاجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا”

“Dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah’ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur.”⁸¹

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “في” hazfedilmiştir. Aslında “ في ” idi. Daha sonra “في” cer harfi hazfedilmiştir.⁸²

Örnek 3:

“لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ”

“Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur.”⁸³

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “في” hazfedilmiştir. Aslında “ في ” idi. Daha sonra “في” cer harfi hazfedilmiştir.⁸⁴

Örnek 4:

“وَلَا تَجْعَلُوا اللَّيْلَ عَرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ”

“Yeminlerinizden dolayı Allah’ı, iyilik etmeye, kötülükten sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye engel kılmayın.”⁸⁵

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “في” hazfedilmiştir. Aslında “ في ” idi. Daha sonra “في” cer harfi hazfedilmiştir.⁸⁶

Örnek 5:

“قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أَخْرَجَنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا”

⁷⁸ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 210.

⁷⁹ el-Bakara, 2/75.

⁸⁰ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 192.

⁸¹ el-Bakara, 2/158.

⁸² el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 193.

⁸³ el-Bakara, 2/198.

⁸⁴ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 193.

⁸⁵ el-Bakara, 2/224.

⁸⁶ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 193.

“Yurtlarımızdan ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde Allah yolunda savaşmayıp da ne yapacağız?’ dediler.”⁸⁷

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “فِي” hazfedilmiştir. Aslında “فِي” idi. Daha sonra “فِي” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.⁸⁸

Örnek 6:

“وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ”

“Üzerine Allah’ın adı anılarak kesilen hayvandan niçin yemeyesiniz ki?”⁸⁹

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “فِي” hazfedilmiştir. Aslında “فِي” idi. Daha sonra “فِي” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.⁹⁰

Örnek 7:

“لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ”

“Allah’a ve âhiret gününe iman edenler, kendilerini mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten muaf tutman için senden izin istemezler.”⁹¹

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “فِي” hazfedilmiştir. Aslında “فِي” idi. Daha sonra “فِي” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.⁹²

2.1.4. “den Önce “اللام” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek 1:

“بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ”

“Allah’ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kışkırdıkları için Allah’ın indirdiğini inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü!”⁹³

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ل” hazfedilmiştir. Aslında “ل” idi. Daha sonra “ل” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.⁹⁴

Örnek 2:

“أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ اتَّيَّهَ اللَّهُ الْمَلِكُ”

“Allah’ın kendisine verdiği iktidara dayanarak rabbi hakkında İbrâhim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi?”⁹⁵

⁸⁷ el-Bakara, 2/246.

⁸⁸ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur’ân, 195.

⁸⁹ En’âm, 6/119.

⁹⁰ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur’ân, 198.

⁹¹ et-Tevbe, 9/44.

⁹² el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur’ân, 198.

⁹³ el-Bakara, 2/90.

⁹⁴ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur’ân, 192.

⁹⁵ el-Bakara, 2/258.

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ل” hazfedilmiştir. Aslında “لَانْ” idi. Daha sonra “ل” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.⁹⁶

Örnek 3:

ثِيَابَكَ تُفْطَرْنَ مِنْ هَٰهٗ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضَ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَٰذَا (90) أَنْ دَعَوْنَا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا (91) تَكَادُ السَّمَوَاتُ

“(90) Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek!

(91) Çünkü Rahmân'a çocuk yakıştıyorlar.”⁹⁷

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ل” hazfedilmiştir. Aslında “لَانْ” idi. Daha sonra “ل” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.⁹⁸

Örnek 4:

عَتَلٍ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٌ (13) أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ (14)

“...huysuz ve kaba, üstelik karakteri bozuk kimselere, serveti ve çocukları var diye sakın boyun eğme.”⁹⁹

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ل” hazfedilmiştir. Aslında “لَانْ” idi. Daha sonra “ل” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹⁰⁰

Örnek 5:

عَبَسَ وَتَوَلَّى (1) أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى (2)

“(1) Yüzünü ekşitip başını çevirdi. (2) Görme engelli o kişi geldi diye.”¹⁰¹

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “ل” hazfedilmiştir. Aslında “لَانْ” idi. Daha sonra “ل” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹⁰²

2.1.5. “أَنَّ - أَنْ” ‘den Önce “مِنْ” Harf-i Cerin Hazfî

Örnek 1:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا

“Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindeki misal vermekten utanıp çekinmez.”¹⁰³

Bu ayeti kerimede “أَنَّ” nasbe edatından önce cer harfi olan “مِنْ” hazfedilmiştir. Aslında “مِنْ” idi. Daha sonra “مِنْ” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹⁰⁴

⁹⁶ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 198.

⁹⁷ Meryem, 19/90-91.

⁹⁸ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 209.

⁹⁹ el-Kalem, 68/13-14.

¹⁰⁰ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 200.

¹⁰¹ el-Abese, 80/1-2.

¹⁰² el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 200.

¹⁰³ el-Bakara, 2/26.

Örnek 2:

“قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ”

“Mûsâ, ‘Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım!’ dedi.”¹⁰⁵

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “مِنْ” hazfedilmiştir. Aslında “مِنْ أَنْ أَكُونَ” idi. Daha sonra “مِنْ” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹⁰⁶

Örnek 3:

“فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِيَّاكَ وَضَوَّانِقُ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ كُتُبٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ”

“‘Ona bir hazine indirilse veya onunla beraber bir melek gelse ya!’ demelerinden dolayı canın sıkılarak sana vahyedilen âyetlerin bir kısmının tebliğini terkedecek değilsin ya!”¹⁰⁷

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “مِنْ” hazfedilmiştir. Aslında “مِنْ أَنْ يَقُولُوا” idi. Daha sonra “مِنْ” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹⁰⁸

Örnek 4:

“قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ”

“Nûh dedi ki: ‘Ey rabbim! Ben, senden hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten yine sana sığınırım.’”¹⁰⁹

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “مِنْ” hazfedilmiştir. Aslında “مِنْ أَنْ أَسْأَلَكَ” idi. Daha sonra “مِنْ” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹¹⁰

2.1.6. “أَنْ - اَنْ” ‘den Önce “عَنْ” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek:

“وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ”

“Kendileriyle evlenmeyi arzulamadığınız yetim kadınlar.”¹¹¹

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “عَنْ” hazfedilmiştir. Aslında “وَتَرْغَبُونَ عَنْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ” iken, daha sonra “عَنْ” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir. Bazı âlimlere göre “أَنْ” nasbe edatından önce “فِي” cer harfi takdir edilebilir. Çünkü “رَغِبَ” fiili hem “فِي” hem de “عَنْ” ile muteaddi olabilir.¹¹² Buna göre ayeti kerimenin manası şöyle olmaktadır; “kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlar.”

2.1.7. “أَنْ - اَنْ” ‘den Önce “عَلَى” Harf-i Cerin Hazfi

¹⁰⁴ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur'ân*, 189.

¹⁰⁵ el-Bakara, 2/67.

¹⁰⁶ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur'ân*, 191.

¹⁰⁷ Hûd, 11/12.

¹⁰⁸ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur'ân*, 200.

¹⁰⁹ Hûd, 11/47.

¹¹⁰ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur'ân*, 204.

¹¹¹ en-Nisâ, 4/127.

¹¹² İbn Hişâm el-Ensârî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 2/162.

Örnek:

“وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِإِخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ”

“Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz âdi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın.”¹¹³

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “عَلَى” hazfedilmiştir. Aslında “عَلَى أَنْ تُغْمِضُوا” iken, daha sonra “عَلَى” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹¹⁴

2.1.8. “أَنْ - أَنْ” ‘den Önce “إِلَى” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek:

“هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فَيُظِلُّ مِنْ أَلْغَمَامٍ وَأَلَّامٍ يَكْفُؤُهُمْ وَقُضِيَ الْأَمْرُ”

“Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz âdi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın.”¹¹⁵

Bu ayeti kerimede “أَنْ” nasbe edatından önce cer harfi olan “إِلَى” hazfedilmiştir. Aslında “إِلَى أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ” iken, daha sonra “إِلَى” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹¹⁶

2.1.9. Nasb Edatı “كَيْ” ‘den Önce Harf-i Cerin Hazfi

Harf-i Cerin kıyâsî olarak hazfedildiği yerlerden birisi de nasbe edatlarından biri olan “كَيْ” ‘den önce hazfedilmesidir. Kur'an'ı Kerim'de “كَيْ” on yerde kullanılmıştır. Altı yerde “اللام” ile mecrur olarak kullanılmış, dört yerde ise “اللام” olmadan kullanılmıştır. Bu dört yerde de “كَيْ” nasbe edatı olup harf-i cer olan “اللام” hazfedilmiştir.¹¹⁷ Ayetleri aşağıda şöyle zikretmek mümkündür:

“وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي (32) كَيْ تُسَبِّحَكَ كَثِيرًا (33)”

“(32) Onu da görevime ortak et. (33) Ta ki seni bol bol tesbih edelim.”¹¹⁸

“فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ”

“Nihayet gözü gönlü şen olsun ve kederlenmesin diye seni annene kavuşturduk.”¹¹⁹

“فَرَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ”

“İşte (böylece) onu anasına iaade etdik. Tâki gözü aydın olsun, tasalanmasın,”¹²⁰

“مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ آلِ قُرَيْشٍ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي آلِ قُرَيْشٍ وَالْأَنْصَارِ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ آلِ آخِزِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ”

¹¹³ el-Bakara, 2/267.

¹¹⁴ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 198.

¹¹⁵ el-Bakara, 2/210.

¹¹⁶ Üzayma, Dirâsâtün li-üslûbi'l-Kur'âni'l-kerîm, 1/447.

¹¹⁷ Bu'aymî, el-Mansûbu 'alâ nez'î'l-hâfid fi'l-Kur'ân, 297.

¹¹⁸ Tâhâ, 20/32-33.

¹¹⁹ Tâhâ, 20/40.

¹²⁰ Kasas, 28/13.

“Allah’ın (başka) beldeleer halkından alıp resulüne fey’ olarak verdikleri, Allah’a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir”¹²¹

Yukarıda zikredilen dört ayette “كَيِّ” nasbe edatı olup öncesinden “اللام” cer harfi hazfedilmiştir. Cümlelerin takdirleri şöyle olmaktadır; “لَكِي تَقَرَّ عَيْنُهَا - لَكِي لَا يَكُونُ”¹²²

2.1.10. Mef’ûlün Leh’ten “اللام” ’ın Hazfı

Örnek 1:

“بِنَسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ هُوَ بَعْثًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ”

“Allah’ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kışkırdıkları için Allah’ın indirdiğini inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü!”¹²³

Bu ayeti kerimede geçen “بَعْثًا” kelimesi mef’ûlü leh olup aslında “لِبَعْثٍ” idi. Daha sonra mef’ûlü leh’in mansup olarak gelebilmesi için taşıması gereken dört şartı barındırmış olup “اللام” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹²⁴

Örnek 2:

“وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا”

“Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın.”¹²⁵

Bu ayeti kerimede geçen “ضِرَارًا” kelimesi mef’ûlü leh olup aslında “لِضِرَارٍ” idi. Daha sonra mef’ûlü leh’in mansup olarak gelebilmesi için taşıması gereken dört şartı barındırmış olup “اللام” cer harfi kıyasen hazfedilmiştir.¹²⁶

Örnek 3:

“وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ”

“Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu sütten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur.”¹²⁷

Bu ayeti kerimede geçen “أَوْلَادَكُمْ” kelimesi mef’ûlü leh olup aslında “لِأَوْلَادِكُمْ” idi. Daha sonra “اللام” cer harfi kıyasen hazfedilmiş olup mansup olarak gelmiştir.¹²⁸

Örnek 4:

“أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا”

“Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?”¹²⁹

¹²¹ Haşr, 59/7.

¹²² Bu’aymî, el-Mansûbu ‘alâ nez’î’l-hâfid fi’l-Kur’ân, 297.

¹²³ el-Bakara, 2/90.

¹²⁴ Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân, 1/145.

¹²⁵ el-Bakara, 2/231.

¹²⁶ Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân, 1/342.

¹²⁷ el-Bakara, 2/233.

¹²⁸ Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân, 1/348.

Bu ayeti kerimede geçen “بُهْتَانًا” kelimesi mef’ûlü leh olup aslında “لِبُهْتَانٍ” idi. Daha sonra “اللام” cer harfi kıyasen hazfedilmiş olup mansup olarak gelmiştir.¹³⁰

Örnek 5:

“وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً”

“Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz.”¹³¹

Bu ayeti kerimede geçen “بُهْتَانًا” kelimesi mef’ûlü leh olup aslında “لِبُهْتَانٍ” idi. Daha sonra “اللام” cer harfi kıyasen hazfedilmiş olup mansup olarak gelmiştir.¹³²

Örnek 6:

“قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ”

“Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah’ın kendilerine verdiği rızkı, Allah adına yalan söyleyerek (kadınlara) yasaklayanlar muhakkak ki ziyana uğramışlardır”¹³³

Bu ayeti kerimede geçen “افْتِرَاءً” kelimesi mef’ûlü leh olup aslında “لِافْتِرَاءٍ” idi. Daha sonra “اللام” cer harfi kıyasen hazfedilmiş olup mansup olarak gelmiştir.¹³⁴

Örnek7:

“فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ”

“Yapıp ettikleri karşısında artık az gülsünler, çok ağlasınlar!”¹³⁵

Bu ayeti kerimede geçen “جَزَاءً” kelimesi mef’ûlü leh olup aslında “لِجَزَاءٍ” idi. Daha sonra “اللام” cer harfi kıyasen hazfedilmiş olup mansup olarak gelmiştir.¹³⁶

2.1.11. Mef’ûlün Fih’ten “في” nin Hazfi

Mef’ûlün Fih, zaman zarfları ve mekân zarfları olmak üzere iki kısma ayrılır. İlk olarak Kur’an’ı Kerim’de geçen mekân zarflarının örnekleri verilip daha sonra zaman zarflarının örnekleri verilecektir.

2.1.11.1. Mekân Zarfları ile İlgili Âyetler

Örnek 1:

“فَإِنْ أَسَفْتَ فَإِنَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَىٰ نِيَّ”

“...eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin.”¹³⁷

¹²⁹ Nisâ, 4/20.

¹³⁰ Dervîş, *İrâbu'l-Kur'ân*, 2/189.

¹³¹ Nisâ, 4/92.

¹³² Dervîş, *İrâbu'l-Kur'ân*, 2/294.

¹³³ En'âm, 6/140.

¹³⁴ Dervîş, *İrâbu'l-Kur'ân*, 3/248.

¹³⁵ Tövbe, 9/82.

¹³⁶ Dervîş, *İrâbu'l-Kur'ân*, 4/144.

¹³⁷ A'râf, 7/143.

Daha önce aynı harf-i ceri barındıran kelimadan sonra harf-i cer kıyasen hazfedilebilir. Daha önce de anlatıldığı gibi bunun beş kısmı vardır. Bu kısımlardan biriside atıf harfinden sonra harf-i cerin hazfedilmesidir. Buna şu ayeti kerime örnek verilebilir.

وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٍ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ۝ (4)

وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ آيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (5)

“4- Sizin yaratılışınızda ve yeryüzüne yaydığı diğer kımıldayan canlılarda bilenler için deliller mevcuttur.

5- Gece ile gündüzün yer değiştirmesinde, Allah’ın gökten indirdiği rızıkta (yağmurda) -ki, onunla öldükten sonra yere yeniden hayat vermektedir- rüzgârları çeşitli yönlerden estirmesinde düşünenler için alınacak dersler vardır.”

Bu ayeti kerimede geçen “وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ” kelimesi kendisinden önce gelen “فِي خَلْقِكُمْ” kelimesine ma’tuftur. “فِي خَلْقِكُمْ” kelimesi “فِي” harf-i cer ile mecrur olmuştur. “وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ” kelimesi kendisinden önce geçen harf-i cerin aynısı ile takdirene mecrur olmuştur. Cümlelerin aslı “وَفِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ” olup “فِي” cer harfi hazfedilmiştir.¹⁵⁵

2.2. Harf-i Cerlerin Semâî (Kuralsız) Hazfi

Kur’an’ı Kerim’de bazen harf-i cerler semâî (kuralsız) olarak hazfedilmiştir. Konu ile ilgili yaptığımız saha taramasına göre Kur’an’ı Kerim’de semâî olarak sadece yedi harf-i cerrin hazfedildiğini tespit ettik. Bunlar “ فِي - اللام - إلی - عَنْ - مِنْ - عَلَى - الباء ” cer harfleridir.¹⁵⁶ Aşağıda, hazfedildiği tespit edilen harf-i cerlerin her birine âyetlerden örnekler verilip değerlendirmesi yapılacaktır.

2.2.1. “عَلَى” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek 1:

“وَلَا تَعْرَمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ”

“Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın.”¹⁵⁷

Bu ayeti kerimede “عُقْدَةَ” kelimesinin öncesinden “عَلَى” cer harfi hazfedilmiştir. Aslında “عَلَى” iken, daha sonra “عَلَى” cer harfi tahfif için hazfedilmiştir. Çünkü “عَزَمَ” fiili lazimi olup “عَلَى” ile müteaddi olur. Şairin şu sözü “عَلَى” ile müteaddi olduğuna delil olarak getirilebilir:

“عَزَمْتُ عَلَىٰ إِقَامَةِ ذِي صَبَاحٍ ... لِأَمْرِ مَا يُسَوِّدُ مَنْ يُسَوِّدُ”

Beyitte “عَزَمَ” fiili “عَلَى” ile müteaddi olmuştur.¹⁵⁸

Örnek 2:

“قَالَ فِيمَ أَأَعُوذُ لَأَفْعَدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ۝”

¹⁵⁵ el-Galâyîni, Câmi ‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3/195.

¹⁵⁶ Üzayma, Dirâsâtün li-üslûbi-l-Kur’âni’l-kerîm, 1/447.

¹⁵⁷ el-Bakara, 2/235.

¹⁵⁸ el-Bâkûlî, Cevâhirü’l-Kur’ân, 194.

"İblîs dedi ki: 'Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.'"159

Bu ayeti kerimede "صِرَاطُكَ" kelimesinin öncesinden "عَلَى" cer harfi hazfedilmiştir. Aslında "عَلَى صِرَاطُكَ" idi. Daha sonra "عَلَى" cer harfi hazfedilmiştir.¹⁶⁰

Örnek 3:

"فَأَجْمَعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ"

"Siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın..."¹⁶¹

Bu ayeti kerimede "أَمْرَكُمْ" kelimesinin öncesinden "عَلَى" cer harfi hazfedilmiştir. Aslında "عَلَى أَمْرَكُمْ" idi. Daha sonra "عَلَى" cer harfi sema'en hazfedilmiştir.¹⁶²

Örnek 4:

"لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ بَعْضُكُمْ يَعْضُ"

"Resulün çağrısını aranızda, birinizin diğerini çağırması gibi görmeyin."¹⁶³

Bu ayeti kerimede "بَعْضُكُمْ يَعْضُ" kelimesinin öncesinden "عَلَى" cer harfi hazfedilmiştir. Aslında "عَلَى بَعْضُكُمْ يَعْضُ" idi. Daha sonra "عَلَى" cer harfi sema'en hazfedilmiştir.¹⁶⁴

Örnek 5:

"فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسَبَّحَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ"

"Oraya geldiğinde ona şöyle seslenildi: 'Ateşin yanındaki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan uzaktır!'"¹⁶⁵

Bu ayeti kerimede "مَنْ" kelimesinin öncesinden "عَلَى" cer harfi hazfedilmiştir. Aslında "عَلَى مَنْ" idi. Daha sonra "عَلَى" cer harfi sema'en hazfedilmiştir. Başka bir ayeti kerime de "وَبَارِكْ نَا عَلَئِهِ" cer harfi olan "عَلَى" 'nın zahir olarak gelmesi "بَارَكَ" fiilinin "عَلَى" ile müteaddi olduğuna delildir.¹⁶⁷

2.2.2. "الباء" Harf-i Cerin Hazfi

Örnek 1:

"فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهِ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ"

¹⁵⁹ A'râf, 7/16.

¹⁶⁰ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 205.

¹⁶¹ Yunus, 10/71.

¹⁶² el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 218.

¹⁶³ en-Nûr, 24/63.

¹⁶⁴ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 227.

¹⁶⁵ en-Neml, 27/8.

¹⁶⁶ es-Sâffât, 37/113.

¹⁶⁷ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur'ân, 217.

“Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”¹⁶⁸

Bu ayeti kerimede “خَيْرًا” kelimesinin öncesinden “ب” cer harfi hazfedilmiştir. Aslında “بخير” idi. Daha sonra “ب” cer harfi sema’en hazfedilmiştir.¹⁶⁹

Örnek 2:

“إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَٰهٖ”

“O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor.”¹⁷⁰

Bu ayeti kerimede “أَوْلِيَٰهٖ” kelimesinin öncesinden “ب” cer harfi hazfedilmiştir. Aslında “بِأَوْلِيَٰهٖ” idi. Daha sonra “ب” cer harfi sema’en hazfedilmiştir.¹⁷¹

Örnek 3:

“يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ”

“Onlar, bıkip usanmaksızın gece gündüz Allah’ı tenzih ederler.”¹⁷²

Bu ayeti kerimede “اللَّيْلَ” kelimesinin öncesinden “ب” cer harfi hazfedilmiştir. Aslında “بِاللَّيْلَ” idi. Daha sonra “ب” cer harfi sema’en hazfedilmiştir. Delil olarak şu ayeti kerime “يُسَبِّحُ لَهُ”¹⁷³ zikredilir.¹⁷⁴

Örnek 4:

“فَقَدْ جَآؤُا ظُلْمًا وَزُورًا”

“Böylece onlar açık bir haksızlık ve iftirada bulunmuş oldular.”¹⁷⁵

Bu ayeti kerimede “ظُلْمًا” kelimesinin öncesinden “ب” cer harfi hazfedilmiştir. Aslında “بِظُلْمٍ” idi. Daha sonra “ب” cer harfi sema’en hazfedilmiştir.¹⁷⁶

Örnek 5:

“نَ شِىْءٍ بِأَفْكَى فَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ ۖ يَوْمَآ يَجْعَلُ آلَ ٱلَّذِينَ”

“Siz de inkârda direnirseniz çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl -koruyacaksınız?”¹⁷⁷

Bu ayeti kerimede geçen “يَوْمَآ” kelimesi aslında “بِیَوْمٍ” idi. Daha sonra “ب” cer harfi sema’en hazfedilmiştir.¹⁷⁸

2.2.3. “مِنْ” Harf-i Cerin Hazfi

¹⁶⁸ el-Bakara, 2/184.

¹⁶⁹ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur’ân*, 228.

¹⁷⁰ Â-li İmrân, 3/175.

¹⁷¹ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur’ân*, 205.

¹⁷² el-Enbiyâ, 21/20.

¹⁷³ en-Nûr, 24/36.

¹⁷⁴ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur’ân*, 219.

¹⁷⁵ el-Furkân, 25/4.

¹⁷⁶ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur’ân*, 200.

¹⁷⁷ el-Müzzemmil, 73/17.

¹⁷⁸ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur’ân*, 216.

Örnek 1:

“وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا”

“Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte buluşmak üzere kavminden yetmiş adam seçti.”¹⁷⁹

Bu ayeti kerimede geçen “قَوْمَهُ” kelimesi aslında “مِنْ قَوْمِهِ” idi. Daha sonra “مِنْ” cer harfi sema’ en hazfedilmiştir.¹⁸⁰

Örnek 2:

“وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا”

“Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O’na tövbe edin ki üzerinize bolca yağmur göndersin”¹⁸¹

Bu ayeti kerimede geçen “السَّمَاءَ” kelimesi aslında “مِنْ السَّمَاءِ” idi. Daha sonra “مِنْ” cer harfi sema’ en hazfedilmiştir.¹⁸²

Örnek 3:

“وَفَجَّرْنَا آلَ أَرَضَ غِيُونَ فَآلَ تَقَىٰ آلَ مَاءَ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدَرٍ”

“Yerden de sular fışkırttık; derken sular önceden belirlenmiş bir iş için birleşti.”¹⁸³

Bu ayeti kerimede geçen “آلَ أَرَضَ” kelimesi aslında “مِنْ آلَ أَرَضَ” idi. Daha sonra “مِنْ” cer harfi sema’ en hazfedilmiştir.¹⁸⁴

2.2.4. “عَنْ” Harf-i Cerin Hazfî

Örnek 1:

“وَمَنْ يَتَّبِدْ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ”

“Kim imanı küfre değişirse şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.”¹⁸⁵

Bu ayeti kerimede geçen “سَوَاءَ” kelimesi aslında “عَنْ سَوَاءَ” idi. Daha sonra “عَنْ” cer harfi sema’ en hazfedilmiştir. Delil olarak şu ayeti kerime “وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ”¹⁸⁶ zikredilebilir. “ضَلَّ” fiili “عَنْ” cer harfi ile müteaddi olmuştur.¹⁸⁷

Örnek 2:

“فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَّىٰ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ”

¹⁷⁹ el-A’râf, 7/155.

¹⁸⁰ el-Bâkûlî, Cevâhirü’l-Kur’ân, 200.

¹⁸¹ Hûd, 11/52.

¹⁸² el-Bâkûlî, Cevâhirü’l-Kur’ân, 204.

¹⁸³ Kamer, 54/11-12.

¹⁸⁴ el-Bâkûlî, Cevâhirü’l-Kur’ân, 215.

¹⁸⁵ el-Bakara, 2/108.

¹⁸⁶ el-Mâide, 5/77.

¹⁸⁷ el-Bâkûlî, Cevâhirü’l-Kur’ân, 193.

“Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey başılsanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir.”¹⁸⁸

Bu ayeti kerimede geçen “شَيْءٌ” kelimesi aslında “عَنْ شَيْءٍ” idi. Daha sonra “عَنْ” cer harfi sema’en hazfedilmiştir. “سَيَّرَ زَيْدٌ” örneğinde olduğu gibi burada da naibi fail olmuştur.¹⁸⁹

Örnek 3:

“قَالَ عَلَّمَهَا عَبْدُ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسِي”

“Mûsâ, ‘Onlar hakkındaki bilgi rabbimin katındaki bir kitaptadır; rabbim ne yanılır ne unutulur’ dedi.”¹⁹⁰

Bu ayeti kerimede geçen “رَبِّي” kelimesi aslında “عَنْ رَبِّي” idi. Daha sonra “عَنْ” cer harfi sema’en hazfedilmiştir.¹⁹¹

2.2.5. “إِلَى” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek 1:

“إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” (6)

“Bizi dosdoğru yola ilet”¹⁹²

Bu ayeti kerimede geçen “الصِّرَاطَ” kelimesi aslında “إِلَى الصِّرَاطِ” idi. Daha sonra “إِلَى” cer harfi sema’en hazfedilmiştir. Delil olarak şü ayeti kerime “وَأَنْتَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ”¹⁹³ getirilebilir. Bu ayette “هَدَى” fiili “إِلَى” cer harfi ile müteaddi olmuştur.¹⁹⁴

Örnek 2:

“قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ۖ سَنُعِيدُهَا سِوَى رَثِّهَا آلَ أَوَّلَى”

“Allah, ‘Tut onu ve korkma, biz onu hemen eski haline döndüreceğiz’ buyurdu.”¹⁹⁵

Bu ayeti kerimede geçen “سِوَى رَثِّهَا” kelimesi aslında “إِلَى سِوَى رَثِّهَا” ya da “كَسِوَى رَثِّهَا” idi. Daha sonra “إِلَى” ya da “ك” cer harfi sema’en hazfedilmiştir.¹⁹⁶

2.2.6. “فِي” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek:

“وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مِنْ سَفَهٍ نَفْسَهُ”

“Kendine cahilce kötülük edenden başka kim İbrâhim’in getirdiği dini reddeder?”¹⁹⁷

¹⁸⁸ el-Bakara, 2/178.

¹⁸⁹ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur’ân, 192.

¹⁹⁰ Tâhâ, 20/52.

¹⁹¹ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur’ân, 205.

¹⁹² el-Fâtîha, 1/6.

¹⁹³ eş-Şûrâ, 42/52.

¹⁹⁴ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur’ân, 187.

¹⁹⁵ Tâ-Hâ, 20/21.

¹⁹⁶ el-Bâkûlî, Cevâhirü'l-Kur’ân, 210.

¹⁹⁷ el-Bakara, 2/130.

Bu ayeti kerimede geçen “نَفْسَهُ” kelimesi aslında “فِي نَفْسِهِ” idi. Daha sonra “فِي” cer harfi sema'en hazfedilmiştir.¹⁹⁸

2.2.7. “اللام” Harf-i Cerin Hazfi

Örnek:

“ثُمَّ أَلْسَبِيْلَ يَسْرَدُ”

“Sonra ona yolu kolaylaştırdı.”¹⁹⁹

Bu ayeti kerimede geçen “أَلْسَبِيْلَ” kelimesi aslında “لِلْسَبِيْلِ” idi. Daha sonra “اللام” cer harfi sema'en hazfedilmiştir.²⁰⁰

Sonuç

Bu çalışma, Kur'an-ı Kerim'de harf-i cerlerin hazfi konusunu ele alarak, hem kıyasî (kurallı) hem de semâî (kuralsız) hazifleri detaylı bir şekilde incelemiştir. Çalışma kapsamında, harf-i cerlerin hazfi üzerine yapılan mevcut araştırmalar değerlendirilmiş ve bu konunun Arap dili ve belagatı açısından yeterince ele alınmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın temel bulgularına göre:

Kur'an-ı Kerim'de harf-i cerlerin hazfi belirli gramatik kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kıyasî hazifler belirli dil kurallarına bağlı olup sekiz farklı bağlamda gerçekleşirken, semâî hazifler ise dilin doğal akışı içinde ortaya çıkmıştır.

Kur'an'da yedi harf-i cerin hazfi tespit edilmiştir: إِلَى (ilâ), الْبَاء (bâ), عَلَى (alâ), عَنْ (an), فِي (fî), اللام (lâm) ve مِنْ (min). Bu hazifler, bazı durumlarda cümlede anlamın daha veciz hale gelmesini, bazı durumlarda ise belagat açısından derinlik kazandırılmasını sağlamaktadır.

Harf-i cer hazfinin temel nedenleri arasında şu unsurlar öne çıkmaktadır:

Tahfif (kolaylık): Kelamda kolaylık sağlamak amacıyla bazı harf-i cerler hazfedilmiştir.

Veciz ifade: Anlamı güçlendirmek ve belagatî etkiyi artırmak için hazif yöntemi kullanılmıştır.

Dilde yaygınlık: Harf-i cerler Arapça'da oldukça sık kullanıldığı için, belirli durumlarda hazif edilmesi hiçbir kaybına yol açmaz.

Kur'an-ı Kerim'de harf-i cerlerin hazfi, belirli anlamları açığa çıkaran önemli bir dil unsuru olarak işlev görmektedir. Bu çalışma, Kur'an-ı Kerim'de harf-i cerlerin hazfi konusunda kapsamlı bir inceleme sunarak, Arap dili ve belagatı literatürüne katkı sağlamaktadır. Özellikle dilbilgisi kuralları çerçevesinde kıyasî haziflerin belirlenmesi ve semâî haziflerin tespit edilmesi, hem klasik Arap grameri çalışmaları hem de Kur'an dilbilimi açısından önemli sonuçlar ortaya koymaktadır.

¹⁹⁸ el-Bâkûlî, *Cevâhirü'l-Kur'ân*, 192.

¹⁹⁹ Abese, 80/20.

²⁰⁰ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 10/385.

Sonuç olarak, harf-i cerlerin hazfi, Kur'an'ın dil yapısını daha iyi anlamak ve daha derinlemesine kavramak için incelenmesi gereken önemli bir konudur. Bu çalışma, Kur'an'daki harf-i cer hazfi ile ilgili daha geniş kapsamlı araştırmalara zemin hazırlamakta ve Arapça gramerindeki eksik kalan bir alanı detaylandırarak ele almaktadır.

Kaynakça / References

- Amayra, Muhammed. *Mucemu'l edevat va'd demair fil Kuran'l-Kerim*, Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1988.
- Bâkûlî, Ali b. Hüseyin. *Cevâhirü'l-Kur'ân ve netâici's-san'a*, thk D. Muhammed Ahmed ed-Dâfî. Şam: Dâru'l-Kalem, 2019.
- Beyzâvî, Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed el-Maraşlî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 1418.
- Birgivî, Takıyyüddin Mehmed. *İzhârü'l-esrâr*. İstanbul: Dâru's-Şifa, 2020.
- Bu'aymî, İbrahim b. Süleyman. *el-Mansûbu 'alâ nez'i'l-hâfid fi'l-Kur'ân*. Medine: Câmi'atu'l-İslâm. 2002.
- Buklî, Tahanî Hasaneyn. "*Hazfu'l-harfi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*", Mısır: Câmi'atu'l-Ezher, Havliyyetu Kulliyeti Usûlu'd-Dîn 32.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhâhü'l-Arabiyye*. nşr. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987).
- Derâcî, Ahmet Halef. "*Delâletu hurufu'l-cerri fi siyâki'l-kur'ânî*". Irak: el-Câmi'atu'l-Mustansırıyye, el-Mecelletu'l-Arabiyyetu li'd-Dirâseti'l-İslâmiyyeti ve's-Şer'iyye 4/11 (2020).
- Dervîş, Muhyiddîn. *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhu*, 10 cilt, Suriye: Dâru'l-İrşâd, 1995.
- Duleymî, Ömer Ali. "*Hazfu harfi'l-cer*". Irak: Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye 1/24.
- Durmuş, İsmail. "HARF", TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 28 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/harf--alfabe#1>.
- Ensârî, Cemâluddîn İbn Hişâm. *Şerhu Şüzûri'z-zeheb*. thk. Abdulgani el-Dakr. Suriye: Şeriketu'l-Muttehida li't-Tevzî'.
Ensârî, Cemâluddîn İbn Hişâm. *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*. Thk. Mazin el-Mubârek. 4 cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikir, 6. Basım, 1985.
- Ensârî, Cemâluddîn İbn Hişâm. *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. Thk. Berekât Yusuf Hubûd. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir.
- Ensârî, Cemâluddîn İbn Hişâm. *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. Thk. İmil Bedî' Ya'kub. Beyrut: Dâru'Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Fâkihî, Abdullah b. Ahmet. *Mucîbu'n-nidâ ilâ şerhi Katri'n-nedâ*. thk. Mümin Ömer Muhammed el-Bedârîn. Umman: Dâru'l-Osmâniyye, 2008.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 28. Basım, 1993.

- Halabî, Abdulgafur. *Nahiv ile Belagatta Harf-i Cerlerin Hazfedilmesi Olgusu*. Mardin: Artuklu Üniversitesi Arap Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Hâzîmî, Ahmet b. Ömer. *Şerhu'l-muhtasar alê nazmî'l-Âcrûmiyye*. <https://shamela.ws/book/36106/89>
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. Abdîrrahmân b. Abdillâh. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhâmid. 4 Cilt. Kahire: Dâru Mısır, 20. Basım, 1980.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah. *Şerhu't-Teshîl*. Thk. Abdurrahman es-seyyid. 4 cilt. Mısır: Dâru'l-Hicr. 1990.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah. *Elfiyyetu İbn Mâlik*. thk. Abdulmuhsin b. Muhammed Kâsım. Riyad: Dâru't-Te'âvun, 4. Basım, 2021.
- İbnu'l-Hâcib, Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kâfiye fî 'ilmi'l-nahv*. thk. Salih Abdulazîm eş-Şâ'ir. Kahire: Mektebetu'l-Êdâb, 2010.
- Merzibânî, Muhammed b. İmrân. *Mü'cemü's-şü'arâ*, Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, 1982.
- Meylânî, Muhammed b. Abdulhalim. *Şerhu'l-Muğnî fî'n-nahf*. Diyarbakır: Seyda yayınları. 2022.
- Sâfî, Muhammed. *el-Cedvel fî i'râbi'l-kur'ân*, 17 cilt, Şam: Dâru'r-Reşîd, 1995.
- Semîn el-Halebî, Ahmet b. Yusuf. *Ed-Durru'l-masûn fî ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmet Muhammed el-Harrât. 11 cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem.
- Semmâre, Mâriye Hasan Mansur. *Sukûtu harfî'l-cerri fî'l-lugati semâen*. Filistin: Câmi'atu Necah Vatanî, Külliyyetu'd-Dirâseti'l-'Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Şâtîbî, İbrâhîm b. Mûsâ. *el-Makâsîdü's-şâfiye fî şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiye (Şerhu Recezi İbn Mâlik)*. 10 cilt. Mekke: Câmi'atu'l-Ummi'l-Kurâ, 2007.
- Tahânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâfu istilâhâtü'l-funûn*. Thk. Ali Dehrûç. 2 cilt. Beyrut: Mektebetu Lübnân. 1996.
- Tüccar, Zülfikar. "Cerîr b. Atıyye" TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim 12 Mayıs 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cerir-b-atıyye>
- Üşmûnî, Alî b. Muhammed. *Menhecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1998.
- Üzayma, Muhammed Abdulhalık. *Dirâsâtün li-üslûbi'l-Kur'âni'l-kerîm*. 11 cilt . Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an haka'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vüçûhi't-te'vîl*. thk. Mustafa Hüseyin Ahmet. 4 cilt. Kahire: Dâru'r-Reyyân, 3. Basım, 1987.
- Zirikî, Hayruddin. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melayin, 15. Basım, 2002.